

TRANEN EN TROOST

Pietro Bartolo
en Lidia Tilotta

Tranen en troost

Mijn dagelijkse belevissen als vluchtelingenarts
op Lampedusa

Met medewerking van Giacomo Bartolo

the house of books

Oorspronkelijke titel: *Lacrime di sale*

Oorspronkelijk uitgegeven door: © Mondadori Libri S.p.A. Milano 2016

© Pietro Bartolo en Lidia Tilotto, 2017

© Vertaling uit het Italiaans: Gerdien Smit, 2017

© Nederlandse uitgave: The House of Books, Amsterdam 2017

Omslagontwerp: Riverside Studio, Nieuwersluis

© Omslagfoto: Noor Images

Typografie: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 443 5213 9

ISBN 978 90 443 5214 6 (e-book)

NUR 320

www.thehouseofbooks.com

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

The House of Books is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*Voor onze vaders,
Giacomo en Gaspare.*

*Voor onze moeders,
Grazia en Nuccia.*

*Voor alle moeders en vaders, alle zonen en dochters
die enkel op zoek zijn
naar een plek om te kunnen leven en op te groeien.*

Inhoudsopgave

1.	Mare Nostrum	9
2.	Een rood schoentje	13
3.	Het went nooit	17
4.	De wonden van de ziel	23
5.	De wijsheid van de kleine Anuar	31
6.	Je toekomst bepaald door een loterij	35
7.	Een definitieve keuze	41
8.	Opofferingen	47
9.	Terug op Lampedusa	57
10.	Een burgemeester begrijpt het, maar de 'groten' der aarde niet	67
11.	'Je hebt er zelf om gevraagd'	71
12.	Omar blijft doorgaan	75
13.	De wreedheid van de mens	79
14.	De geur van thuis	85
15.	Het botenkerkhof	91
16.	De gulheid van de golven	95
17.	De toerist buiten het seizoen	99
18.	Het mooiste cadeau	109
19.	Armen van reuzen	113
20.	'Beschaafde' mensen	121
21.	Het probleem is de mens, niet God	127
22.	'Onkruid vergaat niet'	133
23.	Favour met de grote ogen	141
24.	Vrouwen onderweg	151
25.	3 oktober 2013	157
26.	Kinderen van dezelfde zee	167

1. Mare Nostrum

Het water is ijskoud. De kou dringt door tot in mijn botten. Ik krijg het water niet uit de bijboot. Ik vlieg van de ene plek naar de andere, maar elke poging is zinloos. Ik werk zo hard en snel als ik kan, maar de boot blijft vol. Dan val ik.

Zomaar. Zonder dat ik het doorhad. Ik ben bang. Het is midden in de nacht en ijskoud. In mijn jeugdige overmoed heb ik het risico niet goed ingeschat. Ik kon en mocht niet in zee vallen. Ik denk dat ik doodga.

In de grote boot slapen ze en degene die aan het roer staat lijkt niet door te hebben dat er niemand meer op de erachter bevestigde bijboot zit. Ik ben bang. We zitten op veertig mijl van Lampedusa en als ik niet onmiddellijk van me laat horen, word ik hier achtergelaten en dan is het afgelopen. Dan zullen ze pas in de haven merken dat ze me zijn kwijtgeraakt. Zo wil ik niet sterven. Niet op mijn zestiende. Ik ben doodsbang.

Ik raak in paniek en schreeuw de longen uit mijn lijf, ik probeer te blijven drijven en me niet naar beneden te laten sleuren door de zee, die ons helpt te overleven maar die ook kan besluiten ons voorgoed in de steek te laten, om een wreed, meedogenloos monster te worden. ‘Pap!’ gil ik terwijl ik steeds banger word. ‘Pap!’ Hij staat aan het roer en hoort me niet. Dit is het, denk ik, toch blijf ik schreeuwen. En dan gebeurt er iets. Hij draait zich om en ziet mijn omhooggestoken armen, hoort mijn door het huilen gebroken stem, en vaart terug om me op te halen.

Hij schreeuwt naar de anderen dat ze wakker moeten worden.

Aan boord van de Kennedy neemt de onrust toe. De zee is ruw en het is niet makkelijk om me eruit te trekken, maar uiteindelijk lukt het. Ik ben gered. Ik heb het koud, voel me beroerd en geef zout water over. Ik huil als een wanhopig kind. Mijn vader houdt me stevig vast en verwarmt me zo goed als hij kan. We komen thuis met een lege boot – de visexpeditie is mislukt – maar met een gered leven. Het mijne.

In ons eenvoudige vissershuis zwijg ik nog dagenlang. Ik, die nooit stil kon zijn. Ik, die nooit stil kon zitten, kan nu niet bewegen. Geen enkel geluid komt uit mijn mond. Voor het eerst in mijn leven heb ik begrepen wat het betekent om de dood in de ogen te kijken. Op dat moment kon ik nog niet weten dat die nacht niet alleen voor altijd in mijn geheugen gegrift zou blijven, maar dat mijn leven volledig in het teken zou komen te staan van een zee die lichamen en levens teruggeeft en dat juist ik degene zou zijn die die levens zou redden en de laatste zou zijn die die lichamen zou aanraken. Dat ik elke keer aan deze nacht zou terugdenken wanneer ik op de kade een man, vrouw of een doorweekt en verkleumd kind met angstige ogen zou onderzoeken.

Af en toe doemt de nachtmerrie van die nacht weer op. Maar in meer dan vijftientig jaar tijd daarna is die nachtmerrie, die verschrikkelijke herinnering, gevolgd door andere nachtmerries die nog verwoestender zijn, en ik vrees dat er nog meer zullen volgen.

Een warme maaltijd klaarmaken voordat ze aan de lange overtocht zouden beginnen. Dat probeerden Amina en de andere vrouwen te doen door een gasfles met een waterslang op een geïmproviseerd kooktoestel aan te sluiten. Door de naontsteking hadden ze geen schijn van kans. Brandwonden op meer dan negentig procent van hun lichaam. Een gruwelijk tafereel. Maar de mensensmokkelaars in Libië hadden geen medelijden. Ze dwongen ze in die toestand aan boord van een rubberboot te gaan en de vrouwen moesten de overtocht maken terwijl ze overgeleverd waren aan ondraaglijke

pijnen, zo zijn ze op drift geraakt, totdat de kustwacht ze kwam redden.

De hulpverleners wisten niet hoe ze de vrouwen moesten aanraken en hoe ze hen aan boord van de patrouilleboten moesten krijgen zonder hen nog meer pijn te doen. En toch jammerden, gilden of huilden ze niet. Zelfs niet toen de militairen ze in deze toestand de kade op droegen.

Ik kon het niet geloven. Voor me zag ik een verschrikkelijk tafereel. En ik wist niet waar ik moest beginnen. Het was de zoveelste uitdaging. Elke keer als er mensen aankomen weet je niet waar je mee geconfronteerd zult worden. Je hebt er geen idee van welke van de vele specialismen, die je eigenlijk niet hebt, je zult moeten inzetten.

Het waren er drieëntwintig. Eentje, amper negentien, had het niet overleefd. De jongste was slechts twee jaar en volledig verbrand. Ik heb geprobeerd ze zo min mogelijk pijn te doen. Hun huid lag open en hing er in vellen bij. We moesten ze onmiddellijk overbrengen. Naar Palermo of Catania, ze moesten worden behandeld op een plaats met de juiste voorzieningen. Hier op Lampedusa konden we niet veel voor ze doen. Het werd een race tegen de klok, met helikopters die af en aan vlogen. Toen eindelijk de laatste vrouw aan boord ging, konden we pas weer rustig ademen. Het was ons ook dit keer gelukt, althans gedeeltelijk.

Een paar dagen later liep ik door de Via Roma, de hoofdstraat van Lampedusa, te denken aan wat er was gebeurd. Een maatschappelijk werkster hield me staande en ze vertelde over de enige man die met de drieëntwintig vrouwen was aangekomen, en die nu ondergebracht was in het opvangcentrum. Ik herinnerde me hem. Ik had hem ook onderzocht, hij maakte het goed en had een kind bij zich. Ik dacht dat het zijn zoon was, maar zij vertelde me dat dat niet het geval was. Het jongetje was het zoontje van een van de verbrande vrouwen. Er waren hele dagen voorbijgegaan en er

was uitsluitend op bureaucratische wijze geprobeerd te achterhalen wie de moeder was.

Ik stapte in de auto en reed naar het opvangcentrum. Ik was woedend. Er was geen tijd te verliezen. Het risico bestond dat we de moeder, als ze werd ontslagen uit het ziekenhuis waar ze was opgenomen en wie weet waarnaartoe overgebracht, niet meer met haar kind zouden kunnen herenigen. We wisten zijn naam niet eens, daarom werd hij Giulio genoemd.

Ik ging naar de man die hem op de dag van aankomst op zijn arm droeg en probeerde hem Giulio's moeder te laten omschrijven. Ik begreep dat zij een van de in Palermo opgenomen vrouwen was. We openden meteen de kanalen die nodig waren voor de hereniging en een paar uur later waren ze weer bij elkaar, de moeder en Evan. Dat was zijn echte naam.

2. Een rood schoentje

Een rood schoentje op de Favalaro-pier. Eén schoentje en nog veel meer schoentjes als kiezelsteentjes verspreid op een pad dat nergens naartoe leidt, dat abrupt stopt, net als de hoop om in een andere wereld aan te komen. Die schoentjes komen steeds in mijn terugkerende nachtmerries voor, net als de kettinkjes, hangertjes en armbanden van de lichaampjes die ik, een voor een, in een oneindige reeks, heb moeten onderzoeken. Ik moest de een na de ander uit die vreselijke groene zakken halen.

In onze kindertijd op Lampedusa droegen mijn vrienden en ik geen schoenen. Onze eeltige voetzolen fungeerden als schoenzolen. We gingen blootsvoets naar school, uit varen om te vissen en speelden zo op de straten van ons eiland, dat te ver weg lag van welk vasteland dan ook, een klein eiland midden in een enorme zee. Ver weg en adembenemend mooi. Het roept nostalgie bij je op, het is als een magneet, het behekst je en verleidt je als een nimf.

Geen schoenen, behalve tijdens officiële gelegenheden.

Belangrijke gelegenheden kwamen op Lampedusa niet vaak voor. Of eigenlijk helemaal niet. En toch zou er één de toekomst van ons eiland veranderen, namelijk de opening van de burgerluchthaven. Dat was zo belangrijk dat we allemaal werden gevraagd onze gehate schoenen te dragen om Paolo Emilio Taviani te verwelkomen, de minister van ontwikkeling van Zuid-Italië, die zich had ingezet voor de aanleg van de landingsbaan, nadat de bewoners van Lampedusa uit protest massaal waren weggebleven bij de verkiezingen. We verlieten de klaslokalen in rijen van twee,

met gesteven schoolschorten en onder begeleiding van de onderwijzeressen. Alles moest perfect zijn. Halverwege kwam ik erachter dat ik een schoen was verloren. Ik verliet mijn rij en haastte me om hem terug te vinden, achtervolgd door de juffrouw die me dit affront nooit zou vergeven. Maar ik kon het me niet permitteren om zonder schoen thuis te komen. Het was het enige paar dat ik had en we konden ons geen nieuwe veroorloven. Binnen een paar minuten was ik weer terug in de rij, met beide schoenen aan mijn voeten, en kwamen we aan bij de luchthaven.

Het was een plechtige ceremonie, alsof de bewoners van Lampedusa een strijd op leven en dood hadden gewonnen. En ik realiseerde me pas achteraf dat dit inderdaad zo was. Op Lampedusa overleden mensen namelijk zelfs aan een eenvoudige complicatie bij griep. De boottocht om iemand naar het vasteland te brengen was lang en in de winter bleef het schip ook vaak wekenlang in de haven liggen. Zo nu en dan zagen we een Grumman op het water landen, het watervliegtuig dat voor reddingsacties werd ingezet. Maar dat was slechts in uitzonderlijke gevallen. Toen de Grumman uit bedrijf werd genomen, kwamen er andere militaire vliegtuigen voor in de plaats, maar het duurde uren voordat ze op het eiland aankwamen en vaak was het dan al te laat.

Toen ik eind jaren tachtig, na de afronding van mijn studie geneeskunde en specialisatie verloskunde en gynaecologie, terugkeerde naar Lampedusa, heb ik me ingezet voor een eigen permanente luchtambulancedienst. Ik ging net zo lang op en neer naar Palermo totdat de provincie ons zeshonderd miljoen lire gaf voor de vervoersdienst. Ik vond het een bijzondere prestatie, omdat de bewoners van Lampedusa nu eindelijk de kans kregen om snel bij het ziekenhuis te komen, waardoor ze zich minder geïsoleerd voelden dan ze sowieso al waren. Aanvankelijk was er geen dokter aan boord ingepland en dus begeleidde ik, als vrijwilliger, de patiënten. Maar het vliegtuig voldeed niet omdat het niet op het buureiland Linosa kon landen, en dat vonden we onacceptabel.

Daarom werd hij na een paar jaar vervangen door een helikopter. Stukje bij beetje hadden we ons doel bereikt.

Ik moest glimlachen toen het twintig jaar later mijn beurt was om in de helikopter te worden overgebracht naar het ziekenhuis. Ik bleek een beroerte te hebben gehad en had verlamd kunnen blijven, maar gelukkig wisten ze me te redden. Dat ik er weer helemaal bovenop ben gekomen, heb ik echter te danken aan de mannen, vrouwen en kinderen die met zoveel kracht en waardigheid onze hulp en steun hebben gevraagd en nog steeds vragen. Maar voor het zover was, moest ik nog heel wat verschrikkingen meemaken.